

Dariusz Kasprzak OFM^{Cap}

Recenzja: Wiesław Block, *Vivere il Vangelo. Temi e figure della fraternità minoritica*, EDB, Bologna 2013, ss. 382

Książka autorstwa Wiesława Blocka OFM^{Cap} została pomyślana jako próba rekonstrukcji doświadczenia duchowego pierwszych Braci Mniejszych oraz konsekwentnie jako próba rekonstrukcji ich duchowości. Autor, posługując się metodą historyczno-krytyczną, starał się analizować teksty franciszkańskie z pierwszego pokolenia braci, uznając opowiadanie hagiograficzne za formę literackiego przekazu typową dla pierwszych minorytów. Po drugie autor metodologicznie uwypuklił, iż XIII-wieczne wzmianki hagiograficzne pierwszych franciszkanów same w sobie stanowią zapis praktycznego życia Ewangelią, zanotowanego w najprostszej formie przekazu (por. W. Block, *Vivere il Vangelo...*, s. 10–11). Wiesław Block podzielił swą pracę na dwie części, aby usystematyzować przekaz o życiu Ewangelią pierwszego pokolenia Ordo Fratrum Minorum. W pierwszej części opracowania przedstawił najważniejsze praktyki modlitewne pierwszej grupy franciszkanów na podstawie najstarszych tematycznych przekazów hagiograficznych. Natomiast w drugiej części pracy wskazał na bliskość duchową pomiędzy pierwszymi Braćmi Mniejszymi a samym Franciszkiem z Asyżu (por. W. Block, *Vivere il Vangelo...*, s. 12).

W swej dysertacji autor określił *status quaestionis* podejmowanej tematyki, wskazał na najważniejszych autorów, jak: Lázaro Iriarte, Taddeo Matura, Kajetan Esser, Cesare

Vaiani, Giovanni Miccoli, Carlo Paolazzi (por. W. Block, *Vivere il Vangelo...*, s. 13), choć nie uwzględnił, czym na tle prac wymienionych badaczy wyróżnia się jego studium. Książka składa się z wykazu skrótów, wstępu, dziesięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz indeksu osobowego. Część pierwsza, zatytułowana *Pierwsze kroki drogi duchowej rodzącego się braterstwa minoryckiego*, zawiera trzy rozdziały 1. *Pierwsia bracia Franciszka*, 2. *Elementy charakterystyczne modlitwy pierwszych braci*, 3. *Studia w zakonie i duchowość Braci Mniejszych*. Część druga, zatytułowana *Duchowość tych, którzy znali Franciszka z Asyżu*, zawiera dziesięć rozdziałów: 1. „Nawrócenie” Bernarda z Quintavalle, przykład dla innych braci; 2. Brat Leon, „pamięć” żyjąca przeszłości; 3. Cezary ze Spiry i niepowtarzalna przyjaźń z Franciszkiem; 4. Egidiusz z Asyżu i roztropność duchowa Franciszkowego towarzysza; 5. Tomasz z Celano, „jeden z czterech ewangelistów franciszkańskich”; 6. Rizzero z Muccia: „doskonały pokój duszy”; 7. Szymon z Collazzone i Akta pewnej kanonizacji, której brakuje; 7. *Jordan z Giano w świetle swej Kroniki*; 9. *Jan z Pian del Carpine i Historia Mongołów*; 10. *Antoni z Padwy, inicjator szkoły franciszkańskiej i Doktor ewangeliczny*.

Autor słusznie zauważył, iż na podstawie pierwszych przekazów hagiograficznych o Braciach Mniejszych nie jesteśmy dziś w stanie w sposób historycznie pewny stwierdzić, kto tak naprawdę przynależał do grupy pierwszych współbraci Franciszka.

Pierwotne dokumenty franciszkańskie zdają się sugerować, że grupa młodych ludzi – tzw. braterstwo młodych (*fraternitas iuvenes*), którzy byli towarzyszami życia Franciszka przed jego nawróceniem, po roku 1208 stała się tzw. braterstwem ewangelicznym (*fraternitas evangelica*). Nie narodziła się zatem nowa wspólnota braci, bo grupa ta pozostała braterstwem, natomiast zmienił się ich cel życiowy: z cieszenia się życiem doczesnym na życie Ewangelią (por. W. Block, *Vivere il Vangelo...*, s. 34–35). Autor podkreśla też inny, niezmiernie ważny fakt, iż od ustnego zaświadczania Franciszkowej *Reguły* przez papieża Innocentego III w 1209 roku zauważa się w przekazach hagiograficznych opis wzrostu liczebności Braci Mniejszych. Od 12 braci w 1209 roku, 24 w roku 1210, tysiąca w 1217 i 5 tysięcy w 1223 roku. Kalkulacje dotyczące liczby braci w poszczególnych latach zmieniają się trochę w zależności od badaczy, natomiast pozostaje niezmiennie, iż wzrost ilościowy Braci Mniejszych w pierwszych dwudziestu latach istnienia zakonu był bardzo duży, liczony w tysiącach (por. W. Block, *Vivere il Vangelo...*, s. 45).

Charakterystycznymi elementami modlitwy pierwszych Braci Mniejszych, jak odnotowuje autor w rozdziale drugim, były: udana próba wyważenia pomiędzy życiem kontemplacyjnym a apostołstwem; zauważalny sposób ich życia doczesnego jako pielgrzymów i obcokrajowców; dystans od monastycznej *lectio divina*, a preferowanie modlitwy poprzez wyobrażenia, szczególnie odnoszone do misterium męki i śmierci Jezusa Chrystusa; celebracje eucharystyczne zgodne z przepisami kościelnymi, w szczególności z wytycznymi Soboru Laterańskiego IV z 1215 roku i notami papieża Honoriusza III. Modelem hagiograficznym modlitwy pierwszej wspólnoty franciszkańskiej stał się opis życia i modli-

ty braci w Porcjunkuli autorstwa Tomasza z Celano, zawarty w *Memoriale* (modlitwa ciągła, oddzielenie od świata i ograniczona liczba braci, praca fizyczna w eremie lub pomoc ludziom pracującym na polach, ograniczenie w rozmowach, radość wewnętrzna, umartwienia cielesne). Na marginesie warto odnotować, że autor używa nowego nazewnictwa w odniesieniu do niektórych tradycyjnych określeń źródeł wczesnofranciszkańskich (np. *Memoriale* to dawne *Vita secunda*; *Vita Beato Francisco* to dawne *Vita prima*). W zestawieniu z dosyć rozbudowanymi rozdziałami pierwszej części: pierwszym (ss. 19–45) i drugim (ss. 47–87) dziwi nieproporcjonalnie krótki rozdział trzeci, poświęcony studiom w zakonie i duchowości Braci Mniejszych (ss. 89–100). Ta część pracy powinna być bardziej rozbudowana. W oparciu o już istniejące syntezy problematyki, które autor zna i cytuje (monografię Luigiego Pellegriniego czy akta symposium *Studio e studia: Le scuole degli ordini mendicanti tra XIII e XIV secolo*), można przecież znaleźć szczegółowe odniesienia do studiów uniwersyteckich zarówno w pismach samego Franciszka (np. *Reguła niezatwierdzona* 3, 7.9; *Reguła zatwierdzona* 10, 8) czy w źródłach hagiograficznych (*Vita Beato Francisco* 104; *Memoriale* 62; *Kompilacja asyska* 102–105).

Wiesław Block potwierdza tezę podzielaną przez najnowszych badaczy historii wczesnego franciszkanizmu, iż Bernard z Quintavalle nie był pierwszym towarzyszem Franciszka. To teza zupełnie przeciwna niż ta tradycyjna, powtarzana bezkrytycznie za źródłami hagiograficznymi. Nowa hipoteza wydaje się wielce prawdopodobna. Tomasz z Celano w swoim *Memoriale* definiuje Bernarda jako „secundus in ordine”, ale także jako „qui post sanctum Dei Minorum Ordinis prima plantula fuit”. Wybitny badacz franciszkanizmu ks. Felice Accrocca twierdzi, iż fakt,

że Bernard został określony jako „drugi brat w Zakonie Braci Mniejszych” oznacza nic innego, jak tylko to, że był on drugim w kolejności precedencji zakonnej. Autor słusznie podkreśla też, że dla przekazu hagiograficznego postać br. Bernarda z Quintavalle była modelem konwersji na sposób życia Braci Mniejszych. Być może właśnie ta „minorycka modelowość” Bernarda powtarzana jako topos przez hagiografów franciszkańskich wywołała w kolejnych pokoleniach przekonanie, że Bernard był pierwszym towarzyszem Franciszka po roku 1208.

Omawiana pozycja należy do ważnych osiągnięć badawczych nad tekstami wczesnofranciszkańskimi. W recenzowanej pracy widać dobrą orientację autora w źródłach wczesnofranciszkańskich, umiejętność korzystania ze średniowiecznych manuskryptów zawierających traktaty hagiograficzne

i inne dokumenty pierwszych minorytów, poprawne metodologicznie rozróżnianie gatunków literackich typowych dla źródeł pisemnych pierwotnej tradycji franciszkańskiej (teksty własne świętych, tradycja hagiograficzna XIII i XIV wieku, dokumenty papieskie itd.). Wiesław Block, opracowując tematykę poświęconą pierwotnemu braterstwu minoryckiemu, odwołuje się nie tylko do tekstów źródłowych (które są najważniejsze), ale i do krytycznych opracowań, co widać w poprawnie opracowanych przypisach oraz w dobrze dobranej tematycznie bibliografii (por. W. Block, *Vivere il Vangelo...*, s. 351–370). Dla czytelnika zainteresowanego teologią duchowości czy historią średniowiecza książka Wiesława Blocka stanowi kompendium krytycznie zebranych i opracowanych informacji o pierwszym pokoleniu Braci Mniejszych.